

UNIVERSITÉ „*BABEȘ-BOLYAI*” CLUJ-NAPOCA

FACULTÉ D’HISTOIRE ET DE PHILOSOPHIE

DÉPARTEMENT D’HISTOIRE MODERNE

Thèse de doctorat

***La société rurale roumaine de Transylvanie de la Révolution de 1848 à la
Grande Union de 1918 : L’habitat et l’alimentation***

Le résumé de la thèse

Coordinateur scientifique :

Prof.univ.dr. Toader Nicoară

Doctorante :

Alina Ioana Șuta (căs. Bogătean)

2011

Table de matières

Introduction.....	7
--------------------------	----------

Chapitre Premier : Incursions historiographiques de l'habitat et de l'alimentation de la population rurale roumaine de Transylvanie de la moitié du XIXème siècle jusqu'au début du XXème siècle.....

I. 1 <i>Des démarcations conceptuelles concernant la société rurale.....</i>	16
I. 2 <i>L'historique des recherches orienté vers la situation problématique de l'habitat rurale.....</i>	22
I. 3 <i>L'alimentation, l'objet d'une histoire totale.....</i>	41
I. 3.1 <i>L'historiographie internationale de l'alimentation.....</i>	42
I. 3.2 <i>L'état des approches roumaines centrées sur l'alimentation.....</i>	47

Chapitre II

Le cadre législatif touchant les deux objets de la recherche : l'habitat et l'alimentation

II. 1 <i>Des incursions législatives concernant l'organisation et la systématisation des villages de Transylvanie.....</i>	57
II. 1.1 <i>Les premières initiatives de systématisation rurale.....</i>	59
II. 2 <i>La législation de l'économie-agraire.....</i>	61
II. 3 <i>La législation de l'organisation des communes.....</i>	82

Chapitre III

La société rurale roumaine de Transylvanie entre tradition et modernisation

III.1 <i>La dimension géographique et son influence sur les zones d'habitat et d'alimentation en Transylvanie.....</i>	114
III. 2 <i>Les tendances socio-économiques en Transylvanie.....</i>	125
III. 3 <i>La répartition de la propriété foncière en Transylvanie.....</i>	138
III. 4 <i>L'état des semailles au tournant des deux siècles.....</i>	144
III. 5 <i>Les options alimentaires au cours de la Première Guerre mondiale.....</i>	148
III. 5.1 <i>Des circulaires énoncées à travers la Première Guerre mondiale qui assurent les aliments de première importance et préviennent la ruine des foyers.....</i>	159

III . 5.2 <i>Des ordres de réquisition</i>	166
--	-----

Chapitre IV

Les perspectives de l'habitat et de l'alimentation rurale roumaine de Transylvanie sont reflétées dans les mémoires des voyageurs roumains ou étrangers au milieu du XIXe siècle et au début du XXe siècle

IV. 1 <i>Des descriptions de villages roumains appartenant aux voyageurs étrangers</i>	172
--	-----

IV. 2 <i>Des notes de voyage de l'espace roumain</i>	186
--	-----

IV. 3 <i>La reconstitution de l'habitat et de l'alimentation conformément au mémoires du temps</i>	200
--	-----

Chapitre V

L'habitat rurale de Transylvanie dans les recensements de la seconde moitié du XIXème siècle et au début du XXème siècle (1850-1910)

V. 1 <i>Le cadre général</i>	219
------------------------------------	-----

V. 2 <i>Le nombre et la dimension des villages</i>	221
--	-----

V. 3 <i>La densité de la population de Transylvanie au milieu XIXème siècle et au début du XXème siècle</i>	231
---	-----

V. 4 <i>Les études de cas</i>	235
-------------------------------------	-----

V. 4.1 <i>Le village Zagra, le comté Bistrița-Năsăud</i>	235
--	-----

V.4.1.1 <i>L'Argument</i>	235
---------------------------------	-----

V. 4.1.2 <i>Les aspects géographiques</i>	236
---	-----

V. 4.1.3 <i>L'organisation et l'administration de la commune</i>	237
--	-----

V. 4.1.4 <i>L'évolution démographique de la commune entre 1850-1910</i>	240
---	-----

V. 4.1.5 <i>Des repères socio-économiques</i>	244
---	-----

V. 4.1.6 <i>La situation de l'habitat dans les anciennes communes de frontière</i>	247
--	-----

V. 4.1.7 <i>La situation des rues, des marchés et des maisons</i>	250
---	-----

V. 4.1.8 <i>L'alimentation des habitants de Zagra</i>	257
---	-----

V. 4.2 <i>Le village Rimetea, le comté Alba</i>	259
---	-----

V. 4.2.1 <i>L'Argument</i>	259
----------------------------------	-----

V. 4.2.2 <i>Les aspects géographiques</i>	259
---	-----

V. 2.3 <i>Brève histoire de la localité</i>	260
---	-----

V. 4.2. <i>L'évolution moderne de l'habitat de Rimetea</i>	265
V. 4.2.6 <i>D'anciennes maisons de serfs aux bâtiments classicistes de type bourgeois</i>	266
V. 4.2.7 <i>Des meubles et des foyers traditionnels</i>	276
V. 4.2.8 <i>La diversité de la cuisine hongroise dans les recettes de Rimetea</i>	279
V. 4.3 <i>Le village Tilișca, le comté Sibiu</i>	283
V. 4.3.1 <i>L'Argument</i>	283
V. 4.3.2 <i>La position géographique des « des marginaux »</i>	283
V. 4.3.3 <i>L'évolution de l'habitat de Tilișca reflétée dans les recensements de la moitié du XIXème siècle et au début du XXème siècle</i>	284
V. 4.3.4 <i>La perspective de l'habitat rural en Tilișca</i>	287
V. 4.3.5 <i>Des incursions économiques</i>	294
V.4 .4 <i>Le village Saschiz, le comté Mureș</i>	298
V. 4.4.1 <i>L'Argument</i>	298
V. 4.4.2 <i>L'évolution démographique du village Saschiz</i>	299
V. 4.4.3 <i>L'habitat rural des allemands</i>	301
V. 4.4.4 <i>Des repères concernant l'alimentation des allemands</i>	306
V. 4.5 <i>Le village hongrois ; le comté Harghita</i>	307
V. 4.5.1 <i>L'Argument</i>	307
V. 4.5.2 <i>L'évolution démographique entre 1850-1910</i>	307
V. 4.5.3 <i>L'habitat rural des hongrois</i>	317
V. 4.5.4 <i>L'alimentation des hongrois</i>	317

Chapitre VI

Les aspects typologiques de l'habitat rural de Transylvanie à la moitié du XIXème siècle et au début du XXème siècle (1850-1910)

VI. 1 <i>La typologie des villages</i>	319
VI. 2 <i>Les types de ménages</i>	332
VI. 3 <i>Les logements permanents</i>	345
VI . 4 <i>Les logements temporaires</i>	348
VI. 5 <i>Les maisons roumaines</i>	349
VI. 5.1 <i>Les motivations pour bâtir une maison</i>	350

VI. 5.2 <i>La typologie des maisons</i>	351
VI. 5.3 <i>Des refuges pour les aliments</i>	369
VI. 5.4 <i>L'évolution des plans de maisons pendant le XIXème siècle et au début du XXème siècle</i>	370
VI. 6 <i>Les matériaux et les techniques de construction</i>	376
VI. 7 <i>Des repères concernant l'intérieur des maisons</i>	380

Chapitre VII

L'alimentation de chaque jour et l'alimentation pendant les fêtes

VII. 1 <i>L'alimentation de chaque jour</i>	383
VII. 1.1 <i>Les aliments de base de la population rurale</i>	386
VII. 1.2 <i>L'alimentation de jeûne</i>	417
VII. 2 <i>L'alimentation pendant les fêtes</i>	421
VII. 2.1 <i>Les repas communs</i>	425
VII. 3 <i>Les instruments de ménage paysanne</i>	427

Chapitre VIII

L'image de l'alimentation de la population rurale et de l'habitat dans la presse, dans les manuels d'hygiène et d'autres sources de la moitié du XIXème siècle.....

VIII. 1 <i>Des aspects descriptifs et normatifs concernant l'alimentation rurale</i>	431
VIII. 2 <i>Les déficiences alimentaires causées par l'alimentation déficitaire du paysan roumain</i>	446

Chapitre IX

Les maladies provoquées par l'alimentation déficitaire et les conditions d'habitat impropres entre 1850-1910

IX. 1 <i>La maladie comme objet d'étude</i>	468
IX. 2 <i>Les maladies causées d'une alimentation déficitaire</i>	470

Chapitre X

L'univers gastronomique du monde rural roumain dans les livres de cuisine et les manuscrits culinaires à la moitié du XIXème siècle et au début du XXème siècle

X. 1 <i>Les livres de cuisine</i>	496
---	-----

X. 2 <i>Les manuscrits culinaires</i>	507
Conclusions.....	509
Bibliographie.....	514
Liste des annexes.....	540

Cette thèse de doctorat est une approche inter et pluridisciplinaire sur la société rurale roumaine de Transylvanie. On a mis l'accent sur les problèmes concernant l'habitat et la nourriture, car selon nous ces deux éléments ont joué un rôle important dans le développement du monde rurale roumain entre ces deux majeurs événements historiques : la Révolution de 1848 et la Grande Union.

On utilisant des documents édités et des archives capables de soutenir une telle démarche scientifique, on a voulu reconstituer et imaginer les attitudes et les comportements déclenchés par la modernisation et la laïcisation forcée.

Si l'objet de l'histoire est « l'homme et... le reste », ainsi comme le disait Fernand Braudel, par conséquent tout ce que tient à l'être humain et à la société doit être étudié par l'histoire, car d'après Paul Veyne « tout est digne de l'histoire ». La nouvelle histoire soutenue et répandue par l'École des Annales, l'habitat et l'alimentation représentent des thèmes centraux de nouvelles tendances historiographiques.

Chez les historiens roumains, ce sujet n'a pas été ignoré, mais en même temps il n'a pas été étudié directement, car jusque récemment les disciplines socio-humaines s'occupaient de ces deux aspects.

Notre étude fait surtout l'analyse de quinze comitats qui composent la région « *Királyhágontul* » (au-delà de Piatra Cailor) ou l' Ardeal roumain mentionné par Nicolae Iorga, qui disait que la région est parsemée de villages et de prêtres ». En même temps on a fait des rapports avec d'autres espaces habités des roumains.

La thèse est structurée en dix chapitres, de dimensions variées en fonction du matériel documentaire employé. On a essayé d'aborder des thématiques essentielles en raison d'identifier les éléments modernes de l'habitat et de l'alimentation de la société rurale roumaine de Transylvanie à la moitié du XIXème siècle jusqu'au début du XXème siècle. On a tenu compte des facteurs comme l'environnement naturel, les

conditions météorologiques, la structure sociale économique des communautés rurales et des croyances religieuses perpétuées qui caractérisaient la société de ces temps.

Les sources qui sont à la base de l'étude sont groupées en documents édités et en archives: des travaux généraux, des publications spéciales, des travaux à caractère législatif et articles de loi, des monographies, des livres culinaires, des Moniteurs Officiels des anciens comtés Cluj, Bistrița-Năsăud, Sibiu, Brașov, Mureș-Turda et Solnoc-Dăbâca; des régulations de constructions, des descriptions de voyage, des mémoires et des recensements effectués entre 1850 et 1910.

On a valorisé une grande partie de la bibliographie identifiée dans les grands centres d'information et de documentation roumains, parmi lesquels on mentionne : la Bibliothèque de l'Académie (les filiales de Bucarest et Cluj-Napoca), la Bibliothèque ASTRA de Sibiu, la Bibliothèque Centrale Universitaire « Lucian Blaga » Cluj-Napoca, les Archives Nationales Centrales d'Histoire de Bucarest et les filiales des Archives Nationales de Bistrița, Cluj-Napoca, Târgu-Mureș et de Sibiu.

On a fait aussi des excursions sur le terrain chez des musées ethnographiques comme : le Musée « Romulus Vuia » de Cluj-Napoca, le Musée de l'État « Dimitrie Gusti » de Bucarest et le Musée de la civilisation populaire traditionnelle « ASTRA » de Dumbrava Sibiului. On a visité aussi quelques villages de Transylvanie, qui ont enrichi notre horizon informationnel.

À coté de cela, l'étude contient des ouvrages d'historiographie internationale, appartenant à Eugen Weber, Massimo Montanari, John C. Super, Martin Brueget, Bruno Lauriox et de nombreux autres, ouvrages qui ont fourni de riches informations sur la reconstitution de l'habitat et des habitudes alimentaires.

Comme méthodologie de travail on a mélangé la méthode propre aux monographies villageoises et l'observation directe de la réalité qui a généré un model réal d'investigation du village roumain, en ce concentrant sur les régimes alimentaires, les soins de santé rurale, la structure de la propriété agricole, les perspectives des foyers paysans etc.

La méthode spécifique de l'ethnographie a mené à l'étude des types d'habitats humains, des types et structures de foyers ; l'étude de la manière de diviser les parcelles

de terre, de la classification des systèmes d'agriculture, du réseau routier, de la modalité d'organisation de la famille et des types de relations familiales. La méthode de l'analyse comparative a été souvent utilisée, car on a considéré opportune ce rapport entre la situation de chez nous et la situation chez les peuples étrangers, même s'ils font partie de la même région géographique, et tout cela avec l'intention d'offrir une image authentique sur le procès de modernisation de la Transylvanie rurale.

On a eu l'opportunité réelle d'orienter le discours historiographique roumain vers le discours historiographique européen – celui français – guidé par une enquête de la France rurale¹ sur la modernisation de l'habitat et sur les transformations concrètes du régime alimentaire. On s'est arrêté aussi sur le model hongrois pour faire une analyse comparative de l'espace rural roumain et celui hongrois. Les méthodes quantitatives d'orientation positive et qualitative ont été souvent utilisées à travers plusieurs chapitres, aidant à la compréhension réelle de l'habitat et de l'alimentation, d'après le modèle et les ouvrages de référence consultés, qui nous ont fourni des incursions relevantes de l'évolution sociale économique du monde rural.

L'analyse interdisciplinaire impose l'exposition *du discours officiel*, qui chez nous est représenté par la législation émise par l'état moderne ; par le discours de l'Église matérialisé dans les circulaires religieuses et ouvrages de théologie ; par le discours des intellectuels roumains dans la presse locale et régionale de ces temps ; par le discours médical esquissé dans la presse, dans les manuels d'hygiène ; dans des brochures de spécialité et dans des publications à caractère scientifique ; et le discours sociologique axé sur les attitudes, les mentalités et les comportements trouvés dans la littérature de spécialité.

Dans le premier chapitre on a souligné quelques délimitations théoriques concernant la société rurale afin de mieux comprendre les plus importantes transformations du milieu rural. Les autres sections sont dédiées aux repères historiographiques et méthodologiques pour l'habitat et l'alimentation rurale en Transylvanie.

---

¹ Eugen Weber, *La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Paris, Le Grand Livre du Mois, 1998.

Les premières initiatives concrètes sur l'étude du monde rurale dans toute sa complexité, datent à partir de la deuxième moitié du XIXème siècle, sur le fond des disputes politiques qui ont favorisé la naissance des monographies villageoises, des ouvrages d'agriculture et sur les paysans, des études de statistique, d'agronomie, d'histoire, d'ethnographie et de géographie. Mais la période entre 1920-1945 est la plus riche étape pour l'élaboration des études à sujet rural et cela grâce à la naissance de l'École Sociologique de Bucarest.

Dans l'historiographie roumaine le problème de l'alimentation humaine est entré relativement tard comme discipline indépendante, mais récemment l'intérêt pour l'habitat et l'alimentation est constant est prêt à sonder les dimensions ignorées de l'histoire, de l'anthropologie historique et des mentalités collectives.

Le deuxième chapitre de la thèse représente la preuve des changements opérés ayant à la base les décisions législatives imposées et médiatisées par les autorités austro-hongroises. Cette section fait l'inventaire de premières initiatives d'organisation et de systématisation rurale qui datent depuis la deuxième moitié du XVIIIème siècle, l'inventaire de la législation économique agraire et les décrets appliqués à l'organisation des communes.

Les normes législatives introduites dans la sixième décennie du XIXème siècle soulignent l'intervention et l'implication rigoureuse des autorités de l'état et on observe aussi une trajectoire ascendante de la restructuration de la propriété (les villages roumains avaient le même statut que les villages de tout l'empire) rurale sous l'influence des idées modernes arrivées en Transylvanie. La mise en pratique des ordres circulaires, des lois agraires et des lois concernant l'organisation et la systématisation de l'espace rural n'a pas été faite dans une manière uniforme à cause des facteurs déjà mentionnés qui ont facilité où ont ralenti l'application de ces lois.

Le troisième chapitre est dédié à la société rurale roumaine de Transylvanie entre tradition et modernité. Dans la première section on a mis l'accent sur la dimension géographique et l'influence de celle-ci sur l'habitat rural et l'alimentation, avec la précision que l'environnement a généré des modèles alimentaires propres à la population de Transylvanie qui se sont perpétués à travers les générations. C'est le cas aussi de la forme et de la structure des habitats humains. Les autres sous-chapitres présente certaines

tendances socio-économiques de Transylvanie déterminées par la réorganisation du monde rurale : l'ouverture du foyer vers l'économie de marché (après l'abolition de la servitude des paysans), l'expansion de l'agriculture en cultivant les terrain en totalité, la fusion des terrains, la ségrégation des forêts et des pâtures qui a généré une agriculture efficiente ; la distribution de la propriété foncière en Transylvanie ; l'état des semailles au tournant des deux siècles d'après les dates statistiques de l'époque ; les options alimentaires pendant la Première Guerre mondiale et les ordres de réquisition ; les circulaires écrites pendant la Première Guerre mondiale qui assurent les aliments de première importance et préviennent la ruine des foyers.

Cette recherche scientifique valorise des aspects non atteints jusqu'au maintenant dans l'historiographie roumaine, aspects identifiés dans les archives nationales et dans les Moniteurs Officiels des anciens comitats. On a étudié surtout les circulaires et les ordres de gouvernement émis pendant la Première Guerre mondiale qui assurent les aliments essentiels et préviennent la ruine des foyers et les ordres de réquisition de quelques produits alimentaires de première importance pour la société.

Le chapitre suivant est divisé en deux sections distinctes, dans lesquelles on a souligné les notes de voyages d'étrangers ou des roumains, mais aussi les descriptions de l'habitat et de l'alimentation dans les mémoires de l'époque. Les notes de voyages corroborées avec les mémoires constituent deux catégories des sources éloquentes pour la reconstitution des réalités passées. La position sociale, les différents intérêts, la formation professionnelle, le milieu de vie, la culture, l'appartenance confessionnelle des ceux qui ont écrit les mémoires ont influencé la qualité des descriptions réalisées des ceux-ci et ont mené au crayonnage d'une image complexe sur la société roumaine.

Le cinquième chapitre parle de l'évolution démographique reflétée dans les recensements de l'époque, démarche qui a supposé dans une première étape le soulignement du cadre général de la démographie historique, et puis la présentation des quelques informations statistiques sur le nombre et la dimension des villages, la densité de la population de Transylvanie à la moitié du XIXème siècle jusqu'au début du XXème siècle, et dans la dernière section on a présenté des études de cas qui valorise les recherches faites sur le terrain dans les villages Zagra (le comté Bistrița-Năsăud), Tilișca (le comté Sibiu), Rimetea (le comté Alba) et Saschiz (le comté Mureș) et les ouvrages

théoriques de l'historiographie hongroise dans le cas de l'étude de la localité Joseni (le comté Harghita) avec l'intention de présenter d'importantes étapes du processus de modernisation soutenu par l'état et les autorités locales.

Une autre contribution de la thèse peut être trouvée dans la section dédiée aux études de cas démarrés en cinq localités différentes de Transylvanie, dans lesquelles on a synthétisé les plus éloquents traits influencés par les occupations principales des paysans, comme l'élevage du bétail et l'agriculture.

Le choix de ces localités n'a pas été aléatoire, ainsi comme les parties introductives de chaque étude de cas laissent à comprendre. Même si on n'a pas gardé un ordre systématique des points traités pour chaque localité, on peut conclure en affirmant que le mérite de ces études de cas est celui qu'ils offrent d'importantes informations sur l'habitat et l'alimentation des hongrois et des allemands. La relevance des musées ethnographiques pour cette recherche a été celle de proposer plusieurs hypostases de l'habitat en reconstruisant l'image réelle de l'entier processus de l'habitat rural : l'ensemble des foyers et des techniques de construction.

Pendant les excursions sur le terrain, on a pu voir les actions de systématisation des foyers conformément aux plans imposés par les autorités autrichiennes, plus tard austro-hongroises, qui sont encore visibles partiellement d'après leur forme extérieure, l'emplacement des foyers, les matériaux de construction etc.

Le sixième chapitre est plus vaste et présente différentes incursions concernant la typologie des villages, des foyers et des maisons, mais aussi quelques repères sur l'évolution des plans de maisons de la période qui nous intéresse. On a mis en œuvre une partie importante des informations identifiées à la fin des recherches sur le terrain, à l'intérieur des musées ethnographiques mentionnés dans la première section de l'introduction.

Nos observations ont montré que la situation de la population rurale c'est améliorée avec le temps et cette prospérité des paysans a été conditionnée par le perfectionnement de la technique agraire, qui à son tour a influencé l'alimentation et la manière de bâtir les maisons (à partir des édifices simples avec une seule chambre,

jusqu'aux maisons avec quatre chambres ou plusieurs) – ce sont des signes de modernisation du village roumain.

Il faut dire que malheureusement cette amélioration de la condition des paysans qui a commencée après l'abolition du féodalisme et qui a été plus évidente pendant les deux derniers décennies du XIXème siècle, n'a pas été la même pour tous les groupes et classes sociales des paysans. Due à des facteurs défavorables, une importante catégorie de la population vivait à la limite de la subsistance.

Le problème de l'alimentation de chaque jour et l'alimentation pour les fêtes est le thème principal du septième chapitre. Les chapitres suivants vont reconstituer l'image du monde rurale, surtout l'alimentation et l'habitat, à l'aide des articles publiés dans la presse de cette époque là, des manuels d'hygiène et autres catégories de sources. De façon prioritaire on a insisté sur les aspects descriptifs et normatifs concernant l'alimentation, les causes et les conséquences d'une alimentation déficitaire et les conditions de vie impropres dans lesquelles vivait le paysan roumain du XIXème siècle jusqu'au début du XXème siècle.

Une autre contribution certaine de cet ouvrage résulte de derniers chapitres, où on construit un discours médical sur le monde rural de Transylvanie, après les réglementations introduites par la législation sanitaire de Hongrie, qui obligeaient les autorités sanitaires d'envoyer des rapports sur la situation sanitaire des comtés. Ces rapports étaient discutés dans les assemblées des comtés et certains d'entre eux été publiés dans les Moniteurs Officiels.

Cet type d'approche est unique pour la région de Transylvanie, mais on n'oublie pas les recherches rigoureuses dédiées au système sanitaire de l'Ancien Royaume.

Les ouvrages généraux d'hygiène, les manuels scolaires, les rapports sur la situation d'hygiène et sanitaire des localités, les rapports des inspections sanitaires, la législation sanitaire, les statistiques de l'époque, la presse, les livres culinaires etc., tous ces documents représentent les modalités les plus faciles de médiatiser les informations prioritaires en ce que concerne l'alimentation et l'habitat, et tout cela pour écarter le régime alimentaire déficitaire, pour renoncer à une hygiène précaire, pour éviter de construire des maisons qui ne respectent pas les réglementations officielles existentes, des aspects qui ont contribué au taux élevé de la mortalité de cette période. Les intellectuels

et les médecins de ces temps sont arrivés à la conclusion que le manque d'un régime alimentaire correct et les conditions de vie précaires du paysan roumain, font de lui la catégorie sociale la plus exposée aux épidémies.

Dans le pénultième chapitre, on a fait une analyse des épidémies causées par une alimentation inconsistante du point de vue calorique qui a généré l'apparition de la malnutrition et de la sous-alimentation. Ce chapitre présente de nombreuses règles d'hygiène et de santé proposées par les médecins pour prévenir les maladies qui à l'époque affectaient un segment important de la population rurale.

Le dernier chapitre reconstitue l'univers gastronomique de la société des paysans roumains ayant à la base des livres culinaires publiés à l'époque et des manuscrits culinaires inédits identifiés parmi les documents des Archives Nationales d'Histoire de Bucarest.

La perspective historique appliquée au processus de modernisation impose l'identification d'une « grille d'interprétation » des transformations importantes qui ont eu lieu à partir de 1848, année considéré par les historiographes un moment de tournure pour la modernisation de tous les peuples de l'Europe.

Nous espérons que la vastité des problèmes étudiés aidera à la reconstitution des réalités rurales roumaines du XIXème siècle jusqu'au début du XXème siècle. Cette recherche veut dépasser le statut théorique et veut identifier des hypostases concrètes d'habitat et d'alimentation dans le village roumain.

La richesse de sources identifiées et les informations cueillis dans les excursions sur le terrain ont fait possible une investigation et une analyse détaillée des sources les plus rélevantes, mais le mérite essentiel de l'ouvrage est celui d'offrir des informations inédites concernant la modernisation concrète de l'habitat, des régimes alimentaires, des moments majeurs dans les vies des paysans et du discours médical.

Surse inedite

I. Surse inedite

ANIC-București

- *Colecția de documente privind Transilvania 1253-1939*, inv. nr. 1853
- *Colecția de manuscrise 1425-1982*, nr. inv. 292.

ANDJ- Sibiu

- *Colecția de documente ale Muzeului Agnita 1513-1957.*
- *Ordine și Circulare Aulice, Guberniale, Scaunale, 1790-1900, d.26.*
- *Dieta Transilvaniei 1536-1865, fond nr. 22, inv. nr. 35.*
- *Orașului și Scaunului Sibiu. Primăria Sibiu, inv. nr. 222, d. B-63.*
- *Magistrat-acte ordonate pe probleme 1751-1908, nr. fond 1, nr. inv. 335.*
- *Colecția de manuscrise, 1522-1973, fișe.*
- *Magistratul orașului și scaunului Sibiu. Primăria Sibiu, inv. nr. 222.*

ANDJ-Târgu-Mureș

- *Colecția de Documente a Filialei Arhivelor Statului Mureș, nr. fond 4, nr. inv. 318.*
- *Fondul Comitatul Târnavă...*
- *Fond Primăria Târgu-Mureș. Foi de proprietate și cadastrale, nr. inv. 120, nr. fond 9, 1873-1936.*

ANDJ-Bistrița-Năsăud

- *Colecția personală Iulian Marțian, nr. fond 51, pachetul IV, nr. 15.*
- *Oficiul Parohial Greco-Catolic Poiana Ilvei, nr. inv. 12, 1842, 1869-1945.*
- *Fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Bistrița-Bârgăului, 2-1908-1948;*
- *Fondul Oficiul Parohial Ortodox Susenii Bârgăului, 1792-1948, nr. inv. 707, nr. fond. 95;*
- *Fond Virgil Șotropa, , nr. inv. 65.*
- *Fond Anton Coșbuc, nr. inv. 712.*
- *Fond Protopopiatul greco-catolic român Bistrița, dosar 316/1913*

ANDJ-Alba-Iulia,

Prefectura Județului Alba-Cabinetul Prefectului, nr. fond 7, nr. inv.3, 1857.

II. Lucrări generale

1. A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, trad. Cornelia Bucur, București, Allfa, 2000.
2. Constantin Daicoviciu, Ștefan Pascu, *Din istoria Transilvaniei*, Editura Academiei Republicii Populare Române, vol. I.
3. Eugen Weber, *La fin de terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Paris, Le Grand Livre du Moi .
4. Florea Stănculescu, *Organizarea și sistematizarea satelor*, București, Tiparul Cartea Românească, 1943.
5. George Em. Marica, *Foaia pentru minte, inimă și literatură: bibliografie analitică cu un studiu monografic*, București, Editura pentru literatură, 1969.
6. Georgeta Stoica, *Muezul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Arc 2000, 2004.
7. Gheorghe Crăiniceanu, *Literatura medicală românească. Biografii și bibliografie*, București, 1907.
8. Grisellini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului*, Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984.
9. *Istoria Românilor. Constituirea României Moderne*, coord. Acad. Dan Berindei, Editura Enciclopedică, București, 2003.
10. *Istoria României. Compendiu*, coord. Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, 2004.
11. Ioana Dumitrana, *Socitatea rurală la sfârșitul epocii moderne*, Editura Didactic Pres, Slatina, 2008.
12. Ioan Hațegan, *Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)*, Editura Mirton Timișoara, 2003.

13. Ioan I. Lăpădat, *Românii seceleni. Cauzele decadenței lor economice și mijloacele de îndreptare. Disertațiune.*, Brașov, Tipografia A. Mureșanu, 1899;
14. Ioan Vaida, *Autori contemporani despre hrana în trecutul țaranului român*, Cluj, Tipografia Record, 1940.
15. Ion Bold, Mioara Matei, Petre Săbădeanu, *Sistematizarea rurală*, Editura Tehnică, București, 1974.
16. Ion Stanciu, Iulian Oncescu, *România în timpurile moderne: reperele unei epoci*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2004.
17. Iosif Kovács, *Desființarea relațiilor feudale în Transilvania*, Cluj, Editura Dacia, 1973.
18. J. Ruffié, C. Sournia, *Les épidémies dans l' histoire de l' home*, Paris, 1995.
19. Keley Károly, *Hazánk és népe (Țara noastră și poporul ei)*, Budapest, 1889.
20. Lucian Boia, *Omul și clima: teorii, scenarii, psihoze*, București, Humanitas, 2005.
21. Marius Bizerea, *Populația și așezările omenești din Banat*, Teza de doctorat, Timișoara, 1969.
22. Marin Iosif Balog, *Dilemele modernizării. Economie și societate în Transilvania 1850-1875*, Cluj-Napoca, International Book Access, 2007;
23. Nestor Șimon, *Dicționar toponimic*, vol. îngrijit de Ioan Mureșan, Adrian Onofreiu și Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2007.
24. „*Periplu istorico-toponimic: Valea Zăgrii*”, vol. îngrijit de Mircea Prahase, Cluj-Napoca, Supergraph Tipo, 2003.
25. „Sociologie economică rurală”, coord. Roman Toma, George Țigal, Andrei Ignat, Valentin Rusu, Gabriel Popescu etc. București, Editura ASE, 2004.
26. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei: explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Accent, 2002.

27. Toader Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Noi explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Accent, vol. 2., 2009.
28. Toader Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societatea rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, 2001.
29. Toader Nicoară, *Sentimentul de insecuritate în societatea românească la începuturile timpurilor moderne 1600-1830*, Accent, Cluj-Napoca, 2006.
30. Teodor Pavel, *Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*, Cluj-Napoca, Accent, 2003
31. Teodor V. Păcățean, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. 1, Sibiu, Tipografia Societate de Acțiuni, 1902.
32. Vasile Surd, *Geografia așezărilor*, Cluj-Napoca, 2004.
33. Vasile Surd, *Introducere în geografia spațiului rural*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002

III. Lucrări de specialitate

1. Kornfeld, *Întrebuințarea fasolei soia în alimentația omului*, Cluj-Napoca, Tipografia Cartea Românească, 1935.
2. Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud (1861-1876)*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2009.
3. Alexandru Suru, *Laptele din punct de vedere alimentar, din punct de vedere igienic și din punct de vedere al economiei naționale. Sfaturi primăriilor comunale cu privire la controlul laptelui*, Brașov, Tipografia Unirea, 1929.
4. Alina Ioana Șuta, Oana Mihaela Tămaș, Alin Cipală, Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Legislația sanitară în România modernă: 1874-1910*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.

5. A. Urbeanu, *Îmbunătățirea alimentației țaranului român*, București, Tipografia Speranța, 1901;
6. Aurel Dobrescu, *Cum să trăim? Povește doctoricești pentru trebuințele zilnice scrise pe înțelesul tuturor. Cartea I Despre mâncare și beutură*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1912 ;
7. Aurel Dobrescu, *Cum să trăim? Povește doctorești pentru trebuințele zilnice, scrise pe înțelesul tuturor*, partea a-II-a, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1913.
8. Constantin Bărbulescu, Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005.
9. Cristu S. Negoescu, *Ardealul nostru- Transilvania, banatul, Crișana, Maramureșul- din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Gobl, 1919.
10. Corneliu Bucur, Dumitru Budrala, *Muzeul Astra*, Sibiu, Astra Museum, 2007.
11. Cservény Anton, *Cronica calamităților și epidemiilor din Ardeal, Banat și teritoriile marginase de la 1007-1872 (în izvoare ungurești)*, Tipografia Gloria, Cluj-Napoca.
12. Egyed Ákós, *Problema agrară și mișcarea țărănească din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea 1890-1907*, Teza de doctorat.
13. Egyed Ákós, *Falu, város, civilizáció*, Cluj-Napoca, 2002.
14. Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, București, Vremea, 2006.
15. Eugenia Bârlea, *Perspectiva lumii rurale asupra primului război mondial*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004.
16. *European food history: a research review*, edited by Hans J. Teuteberg, Leicester University Press, Leicester, England, 1992.

17. Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Institutul Cultural Român, Centru de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2005.
18. *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, under the direction of Jean-Louis Flandrin and Massimo Montanari, ed. Albert Sonnenfeld, New York 1999.
19. Furu Árpád, *Műemlékvédelem torockón a Torockó Értékvédő Program első tíz éve. Protecția monumentelor istorice la Rimetea: primii zece ani ai programului de protecție a patrimoniului Rimetea. Built Heritage Conservation in Rimetea: the first ten years of the Rimetea Heritage Conservation Program*, Cluj-Napoca, Utilitas, 2006.
20. *Ghidul gastronomic al României*, ediția a IV-a, completată și revizuită, 1500 de rețete, București, House of Guides, 2005;
21. *Ghidul gastronomic al României-2000 de rețete din toate regiunile istorice istorice ale României de la bucătăria dacică la cea contemporană, ediție revizuită, completată și îmbunătățită de cei „mai mari bucătari ai României, ediția a V-a*, București, House of Guides, 2008.
22. George Em. Marica, *Satul ca structură psihică și socială: curs de sociologie rurală*, ed. îngrijită de Andrei Negru, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004.
23. George Em. Marica, „Încercare de definiție a satului”, Extras din *Revista de Psihologie*, Cluj-Sibiu, 1942.
24. Georgeta Stoica, *Muezul Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Arc 2000, 2004.
25. Gheorghe Crăiniceanu, *Igiena țaranului român: locuința, încălțăminte și îmbrăcăminte. Alimentațiunea în diferite regiuni ale țării și în diferite timpuri ale anului*, București, Lito-Tipografia Carol Gobl, 1895.
26. Gheroghe Crăiniceanu, *Igiena românului*, Oravița, Tipografia Progresul, 1908.
27. Grancea I, *Ținutul năsăudean*, București, Editura Cartea Românească, s.a.

28. G. V. Manicea, *Considerațiuni asupra mortalității generale*, teza pentru doctorat în medicină, București, Tip. A. Grecescu, 1880.
29. Hajdú Farkas-Zoltán, *Székelyek és szászok. A kölcsönös segítség és intézményei a székelyeknél és az erdélyi szászoknál*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2001.
30. Hantz Lám Irén, *A torockói konyha, izek, szokások (74 recept) (Bucătăria din Rimetea, gusturi, obiceiuri)*, Kolozsvár, Stúdió, 2003.
31. Henri H. Stahl, *Pentru sat*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.
32. *Histoire de l' alimentation*, coord. Jean Louis Flandrin, Massimo Montanari, Fayard, 1996.
33. Ioan Bolovan, *Satul românesc din Transilvania de la Revoluția Pașoptistă la Primul Război Mondial. Aspecte demografice*, Teza de doctorat, Cluj-Napoca, 1998.
34. Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2000.
35. Ioan Ciorba, *Marea foamete din Transilvania dintre anii 1813-1817*, Oradea, Editura Arca, 2007.
36. Ioan Claudiu, *Alimentația poporului român în cadrul antropogeografiei și istoriei economice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939.
37. Ion Enescu, Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1915.
38. Ion Iosif Șchiopul, *O țară care moare: Ardealul etnografic, statistic, economic, cultural și politic*, București, Institutul de arte grafice C. Sfetea, 1916.
39. Ion Jalea, *Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșana și Bucovina- cu o hartă*, București, Editura Steinberg, s.a.

40. Ioan Toșa, *Casa în satul românesc de la începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Supergraph Tipo, 2002.
41. Ioan Toșa, Simona Munteanu, *Muzeul Etnografic al Transilvaniei 1922-2002. Opt decenii de activitate în serviciul etnografiei românești*, Cluj-Napoca, Mediamira, 2001.
42. Ion Vlăduțiu, *Etnografia românească*, București, Editura Științifică, 1973.
43. Iulian Mincu, *Universalitatea alimentației. Istoria și particularitățile alimentației la români*, Editura Enciclopedică, București, 2000.
44. Jean Anthelme Brillat-Savarin, *Fiziologia gustului*, traducerea Doina Pașca-Harsanyi, București, Editura Meridiane, 1988.
45. Jean-Louis Flandrin, Massimo Montanari *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, ed. Albert Sonnenfeld, New York, 1999.
46. John Akeroyd, *Peisajul istoric al satelor săsești din sudul Transilvaniei*, Fundația Adept, Saschiz, 2006.
47. Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, *Kászoni székely népművészet*, Kriterion, Bukarest, 1972.
48. László Rákosy, Demetra Rákosy, Raluca Vodă, *Rimetea- natură și cultură. Eisenburg-natur und kultur. Rimetea-nature and culture*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009.
49. Lucian Apolzan, *Sate, orașe și regiuni cercetate de Institutul Social Român 1925-1945*. Prefață de Dimitrie Gusti, București, Institutul Social Român, 1945.
50. Lucreția Oprean, *Bucătăria din Transilvania*, Editura Eeres, București, 1972.
51. Magyar András, *Gyergyóalfalu a történelem sodrában*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csikszereda, 1997.
52. Mihail Popescu, *Alimente și băuturi din punct de vedere chimic și higienic*, București, Tipografia Modernă Grigorie Luis, 1906.

53. Martin Brueget, Bruno Lauriox, *Historie et identités alimentaires en Europe*, Institut européen d'histoire de l'alimentation, Hachette, 2002.
54. Massimo Montanari, *Foamea și abundența. O istorie a alimentației în Europa*, Iași, Polirom ;
55. Mircea Mureșianu, *Districtul grăniceresc năsăudean. Studiu de geografie istorică*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.
56. Nicolae Iosif, *Creșterea pomilor. Sfaturi și povețe pentru țărani români*, Sibiu, Editura Asociației, 1912.
57. Nicolae Manolescu, *Igiena țăranului: locuința, iluminatul și încălzitul ei. Alimentațiunea țăranului în deosebitele epoce ale anului și în deosebitele regiuni ale țării*, București, Lito-Tipografia Carol Gobl, 1895.
58. *Poruncile primăriei Năsăud 1863-1867*", Năsăud, Editura Fundației „George Coșbuc”, ediția a II-a revăzută și întregită, 2006.
59. Ofelia Văduva, Nicolae Constantinescu, *Transilvania culinară*, în *Cultura tradițională comparată din Transilvania*, coord. Ioan Opreș, Editura Mironia, București, 2000 (CD).
60. Ofelia Văduva, *Pași spre sacru: din etnologia alimentației românești*, Editura Enciclopedică, București, 1996.
61. Onfray Michel, *Pânțele filozofilor. Critica rațiunii dietetice*, București, Editura Nemira, 2000.
62. Paul Freedman, *Istoria gustului*, traducere de Raluca Popescu, Mădălina Tureatcă, Andra Stoica, Vellant, 2008.
63. Paul Petrescu, *Arta populară românească*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.
64. Paul H. Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958.
65. Paul Henri Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, trad. De Viorica Niculae, București, Paidea, 2000.

66. Paul H. Stahl, Henri H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Științifică București, 1968.
67. Petre Dunca, *Repere în antropologia culturală a alimentației*, Iași, Editura Fundației Axis, seria antropologie, 2004.
68. Petru Dunca, Delia Suiogan, Ștefan Nariș, *Mâncarea între ritual și simbol*, Baia Mare, Editura Ethnologia, Universității de Nord, 2007.
69. Radu Anton Roman, *Bucate, vinuri și obiceiuri românești*, Ediție nouă îndelung revăzută și mult adăugită, Paideia, București, 2001.
70. Romulus Vuia, *Așezările, casa și portul țaranului român din Ardeal și Banat*, s.a., s.n., s.l.
71. Romulus Vuia, *Țara Hațegului și regiunea Pădurejnilor: studiu antropogeografic și etnografic*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, Cluj-Napoca, 1926.
72. Romulus Vuia, *Studii de etnografie și folclor*, vol. II, București, Editura Minerva, 1980.
73. Simion Stoica, *Higiena copilului de la naștere până la al 7-lea an al etății*, Sibiu, Tiparul Tipografiei arhidiecezane, 1895.
74. Romulus Vuia, *Câteva observațiuni și constatări asupra păstoritului și asupra tipurilor de case la români*, București, Tiparul Cultura Națională, 1924.
75. Simion Stoica, *Îngrijirea copilului mic până după înțarcare. Sfaturi pentru mame*, Sibiu, Editura Asociațiunii Astra, Sibiu, 1928.
76. Sultana Avram, *Locuința rurală românească: moșteniri și factori de schimbare*, Sibiu, Tehnomedia, 2004.
77. Teodor Ionescu, *Ideea unității naționale reflectată în gândirea economică din Transilvania 1848-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
78. Vasile Cucu, *Geografia populației și așezărilor umane*, București, 1981.
79. Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978.

80. Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania-studiu etnografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
81. Valeriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal. Patru veacuri de medicină în Ardeal-întâii medici români și întâiele tipărituri românești din Ardeal. Oameni și fapte din trecutul medical al Brașovului, Cluj*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1927.
82. Valeriu L. Bologa, *Contribuții la cunoașterea igienei rurale în trecutul nostru*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl, 1940.
83. Valeriu L. Bologa, *Din istoria sifilisului*, Cluj, Tipografia Națională S.S., 1931.
84. Victor Lazăr, *Ardealu și ardelenii*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1921.
85. Werner Rösener, *Țăranii în istoria Europei*, traducere de Maria Magdalena Anghelescu, Polirom, 2003.

IV Lucrări cu conținut legislativ și articole de legi

1. Articolul de lege XVIII din anul 1871 despre regularea comunelor în *Colecțiunea legiloru tierei din anul 1871*, facicula 1, Pesta, Editura lui M. Bath, 1871.
2. 120. Articul de lege XXII din anul 1885 despre ținerea în evidență a cadastrului pentru darea de pământ”, în *Collectiunea legilor din anul 1885*, Budapesta, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Comissiunea lui Otto Nagel Jun, Tipografia spcietății de tipariu acționarie pestane, 1886
3. 121. *Az 1876:XIV. Törvènyczikk: A közegèszsègügy Rendezèseröl- Articolul de lege nr. XIV din 1876 despre igiena publică*, Budapesta, Hivatalos Kiadas, 1876.

4. *122.Codex Hungaricus. Magyar törvények 1687-1867. Évi törvenycikkek*, Budapest, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1911.
5. *123.Collecțiunea legilor din anul 1883*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1883.
6. *Collectiunea legilor din anul 1886*, Budapest, Comissiunea lui Otto Nagel Jun, 1886.
7. *Collectiunea legilor anul 1887*, edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Budapest, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1887.
8. *Collectiunea legilor din anul 1888*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1888.
9. *Collectiunea legilor din anul 1893*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu acționarie pestane, 1893.
10. *Collectiunea legilor din anul 1894*, Budapest, Edițiunea Ministerului regesc ungar de interne, Cu tiparul tipografiei societății pestane pe acțiuni, 1894.
11. *Collectiunea legilor din anul 1895*, Budapest, Edițiunea ministerului regesc ungar de interne, Tipografia societății de tipariu actionarie pestane, 1895.
12. *Collectiunea legilor din anul 1898*, Budapest, Tipografia pestană a societății tipografice pe acțiuni, 1898.
13. *Foaia legilor provinciale și a guvernului pentru teara de coroana Transilvania*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1856.
14. *Gyujtemenye az Erdélyre nézve kiadott legfelsőbb császári nyiltparancsoknak s a császári k. Polgári és katonai kozmányzó és*

rendeleteinek- Culegerea de ordonanțe imperiale cu privire la Transilvania din 19 iulie 1849-martie 1850.

15. Iosif Pop, *Legea comunală, sau articlii de lege XVIII: 1871 și V 1876*, Brașov, Tiparul și editura lui Romer&Kamner, 1881.
16. XXII Gesetzartikel vom Jahre 1886 über die Gemeinden- *legea XXII din 1886 despre comune*, Budapest, Verlag von Moritz Răth, 1886.
17. 1890: I. Torvenzcikk az evi allami koltsegvetesek kereteben, akar kulon eloterjesztesek alapjan- *legea nr.1 despre drumurile publice și vămii*, Budapesta, 1890.
18. Ordonanța nr. 18230 a Guberniului din Transilvania din anul 1856 în *Foia legilor provinciale și a guberniului pentru țeara de coroana Transilvania*, Sibiu, Tipografia diecesană, 1856.
19. *Patenta Împărătească din 21 iunie 1854 pentru Ardeal*, în „Buletinulu guberniului provinciale pentru marele principatu Transilvania”, Sibiu, 1854.

IV Articole din reviste

1. Alina Ioana Șuta, „Alimentația populației rurale din Transilvania în manualele școlii primare”, în *Caiete de antropologie istorică: identități și sensibilități alimentare europene*, Cluj-Napoca, Accent, anul V, nr. 1-2(8-9), ian.-dec. 2006.
2. Alina Ioana Șuta, „Stadiul cercetărilor asupra habitatului românesc din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea”, în *Anuarul Școlii Doctorale Istorie. Civilizație. Cultură*, vol. II, Cluj-Napoca, PUC.
3. Alina Ioana Șuta, „Organizarea habitatului rural transilvănean din perspectiva legislației austriece și austro-ungare în intervalul 1850-1900”, în *Anuarul Școlii Doctorale Istorie. Civilizație. Cultură*, Cluj-Napoca, ed. Toader Nicoară, vol. III, 2007.

4. Alina Ioana Șuta, „Universul gastronomic al lumii rurale românești din Transilvania, reflectat în cărțile de bucate și manuscrisele culinare, la mijlocul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX”, în *Bibliorev*, nr. 17, 2009 (articolul poate fi consultat pe situ-l revistei Bibliorev: <http://www.bcucluj.ro/bibliorev>).
5. Anca Mocan, „Aspecte ale alimentației cotidiene în satul Hășdate, comuna Săvădisla”, județul Cluj, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2008.
6. Bărbulescu Constantin, Vlad Popovici, *Modernizarea lumii rurale din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. Contribuții*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2005.
7. Barbu Ștefănescu, „Lumea rurală transilvăneană confruntată cu puseul demografic al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice și alimentare”, în vol. *Populația României. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006.
8. Daphne A. Roe, Stephen V. Beck, *Pellagra*, în „*The Cambridge World History of Food*”, ed. Kenneth F. Kiple, Kriemhild Coneè Orleans, Cambridge University Press, New York, 2000.
9. Dumitru Vitcu, „Misionari ai modernizării: pașoptiștii”, în *Xenopoliana*, VI, nr.1-2, 1998.
10. Eged Ákós, „Transformări în structura societății rurale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, în *Studii istorice. Omagiu profesorului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 70 de ani*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998.
11. Emiliei Pavel, „Contribuții cu privire la alimentația tradițională a populației rurale din Moldova”, în *Revista Muzeelor*, S.C. Universul S.A., anul XXXIII, nr. 2, 1996.

12. Farkas Jenő, „Az élemezésről (despre alimentație)”, în *Egészségügyi Lapok (Foi de sănătate)*, Budapeșt, 1902, II Évfolyam, 1 szám.
13. Grigore Benetato, „Alimentația țărănilor din Ardeal și Banat”, extras din nr. festiv al *Revistei de igienă socială*, anul X, nr.1, ianuarie 1940, București, Tipografia Curții Regale F. Göble Fii S.A.
14. G. Proca, Gh. T. Kirileanu, „Cercetări asupra hranei țărănilor”, în *Buletinul Societății de Științe din București-România*, București, Imprimeria Statului, anul XVI, nr. 1-2, 1907.
15. Ioan Bolovan, Habitatul rural din Transilvania între 1850-1910”, în *Fațetele istoriei. Existențe, identități, dinamici: omagiu academicianului Ștefan Ștefănescu*, Teoteoi Tudor, Murgescu Bogdan, Solcan Șarlota, București, Editura Universității București, 2000.
16. Ioan Mihăilescu, „Studii de comunități rurale în România”, în *Satul românesc. Studii*, coord. Ioan Matei, Ioan Mihailescu, București, 1985.
17. Ion Gonea, *Geografia satului românesc: așezare, formă, structură*, în „Sociologie românească”, anul II, nr.1, 1937.
18. Iosif Kovacs, *Formarea proprietății funciare burgheze în Transilvania după desființarea iobăgiei în 1848*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, seria historia, fascicola 2, 1966.
19. Iosif Kovács, „Despre problema proprietății funciare din Transilvania în lumina legislației 1848-1918”, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”*, seria historia, fasc. 1, 1972, Cluj-Napoca.
20. Iosif Kovacs, „Despre nivelul dezvoltării agriculturii din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor și formele de exploatare a țărănimii”, extras din *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Republicii Socialiste România, tomul IX, 1966.
21. Iosif I. Adam, „Economia Transilvaniei în timpul primului război mondial”, în *Revista de istorie*, tom 34, nr. 11, noiembrie 1981.

22. I. S. Nistor, *Instituirea comunei rurale ca formă modernă de organizare administrativă*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XXVIII, Cluj-Napoca, 1987-1988.
23. I. Șandru, „Contribuții de geografie aplicată privind așezările rurale din România”, în *Natura*, anul XIX, nr. 2, martie-aprilie 1967.
24. John C. Super, Food and history, în *Journal of Social History*, Fall 2002, 36, 1, ProQuest Direct Complete, pp. 165-178.
25. Ladislau Gyemant, Contribuții statistice privind agricultura Transilvaniei, Banatului și Bucovinei în perioada 1720-1871, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Academiei Rep. Socialiste România, XXVII, 1985-1986, pp. 161-184.
26. Nicolae Nițu, *Originea și răspândirea geografică a bordeiului*, în „Arhivele Oteniei”, Editura Academiei Române, București, seria nouă, nr. 7, 1992.
27. Marcel Morar, „Aspecte ale modernizării societății românești din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, în *Sargeția*, XXXII, 2004.
28. Marcel Morar, „Problema modernizării în istoriografie”, în *Sargeția*, 2004, XXXII.
29. Marin Iosif Balog, Teodor Pavel, Societatea rurală transilvăneană în tranziția spre modernitate în lumina legislației austriece din perioada neoabsolutistă 1849-1859, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria historia, Cluj-Napoca, XLVII, nr. 1-2, 2002.
30. Marin Iosif Balog, Efectele politicilor economice ale statului austriac asupra modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875), în *Revista Bistriței*, Bistrița, XVII, 2003.
31. Marin Iosif Balog, *Agenți interni și externi ai modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-*

- 1875), în „*Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*”, coord. Teodor Pavel, Cluj-Napoca, Accent, 2003.
32. Marin Iosif Balogh, „Transformările sociale și relația sat-oraș în procesul modernizării economice a Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea (1850-1875)”, în *Identitate și alteritate. Studii de istorie politică și culturală*, ed. Const. Bărbulescu, Luminița Dumănescu, Sorin Mitu, V. Popovici, Cluj-Napoca, Argonaut, 2007, vol. 4.
33. Marius Rotar, „Apa care arde în flăcări. Dimensiuni ale alcoolismului în Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, *Caiete de antropologie istorică: identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr. 1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, Cluj-Napoca, Accent.
34. Massimo Montanari, „Food systems and models of civilization”, în *Food. A culinary history from Antiquity to the Present*, under the direction of Jean-Louis Flandrin and Massimo Montanari, ed. Albert Sonnenfeld, New York, 1999.
35. Michel Vanderpooten, „L’implantation et les bâtiments de la „Maison rustique” dans la littérature agronomique de l’Antiquité au XXe siècle”(Implantarea și construcția casei rustice în literatura agronomică din antichitate până în secolul XX)” în *La maison rurale on pays d’habitat dispersé de l’Antiquité au XXe siècle*, sous la direction de: Annie Antoine, Martine Cocard, Daniel Pichot, Presses Universitaires de Rennes, Rennes Cedex, 2005.
36. Mircea Iosa, „Situția țărănimii din România în timpul primului război mondial”, în *Revista de istorie*, tom 34, nr. 9, septembrie 1981.
37. Nicolae Nițu, „Originea și răspândirea geografică a bordeiului”, în *Arhivele Oteniei*, Editura Academiei Române, București, seria nouă, nr. 7, 1992.

38. Paul Henri Stahl, „Casa țărănească la români în secolul al XIX-lea. Aspecte unitare, caracteristici regionale”, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1959-1961*, Cluj, 1963.
39. Paul Henri Stahl, „Casa țărănească din Maramureș” în *Studii și cercetări de istoria artei*, extras, anul VIII, 2, 1961, Editura Academiei Republicii Populare Române.
40. Paul Petrescu, *Construcții la studiul arhitecturii populare din Banat*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, Cluj-Napoca, 1963.
41. Romulus Vuia, *Chronologie des types de villages dans le Banat et la Transylvanie*, în „Revue de Transylvanie”, tom III, nr. 1, Cluj, 1936.
42. Romulus Vuia, *Satul românesc din Transilvania*, în vol. „*Studii de etnografie și folclor*”, București, 1975.
43. Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, București, Extrait de „*Le Transylvanie*”, Bucarest, 1937.
44. Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, în vol. „*Studii de etnografie și folclor*”, București, 1975.
45. Simion Retegan, *Contribuții privind organizarea comunității satești din Transilvania la mijlocul sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, nr. 19, 1876, Cluj-Napoca.
46. Simion Retegan, *Mutații economice în satul românesc din Transilvania la mijlocul veacului al XIX-lea (1848-1867)* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXI, 1978.
47. Simona Nicoară, *De la modelul creștin al cumpătării la dieta alimentară modernă. Marile mutații ale structurilor gustului și consumului (secolele XVI-XX)*, în *Caiete de antropologie istorică*, anul V, nr. 1-2, Cluj-Napoca, Accent.
48. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, „Mutații demografice în Transilvania în anii Primului Război Mondial”, în *Mișcări de populație*

- și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX. Omagiu academicianului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 80 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
49. Toader Nicoară, „Pentru o istorie a alimentației și consumului în istoriografia românească”, în *Caiete de antropologie istorică. Identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr.1-2 (8-9), ianuarie-decembrie 2006, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
50. Sidney W. Mintz and Christine M. Du Bois, The anthropology of food and eating, în revista *Annual Review of Anthropology*, vol.31, 2002, pp. 99-119.
51. Toader Nicoară, Pentru o istorie a alimentației și consumului în istoriografia românească, în *Caiete de antropologie istorică. Identități și sensibilități alimentare europene*, anul V, nr.1-2(8-9), ianuarie-decembrie 2006, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.
52. Teodor Pavel, „Tradiție și modernizare. Repre metodologice”, în *Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană 1850-1918*, Coord. Teodor Pavel, Cluj-Napoca, 2003.
53. Valeria Soroștineanu, „Populația satului românesc transilvănean în anii Primului Război Mondial. Mobilitate și imobilitate afectivă”, în *Mișcări de populație și aspecte demografice în România în prima jumătate a secolului XX. Omagiu academicianului Camil Mureșanu la împlinirea vârstei de 80 de ani*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Rudolf Gräf, Corneliu Pădurean, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007.
54. Vintilă Mihăilescu, *O hartă a principalelor tipuri de așezări rurale din România*, în „Buletinul Societății Regale Române de Geografie”, tom XLVI, București, 1927.

